

Vertaalwedstrijd Ruslanddag 2021

Juryrapport

Voor de vertaalwedstrijd van de Rusland-dag dist de jury elk jaar weer een heel andere tekst op: na het reisverhaal over Delft van Dina Roebina in 2017, kozen we in 2018 het onvertaalbaar geachte gedicht over Amsterdam van de symbolist Konstantin Balmont en in 2019 het woordspelige – en op het eerste gezicht niet minder onvertaalbare – korte verhaal ‘Буква Ты’ van Leonid Pantelejev. Overigens, bestaat ‘onvertaalbaarheid’ eigenlijk wel? Zoals de Duitse vertaler Karel Dedecius opmerkte: ‘Wie de vertaalbaarheid van een werk loochent, loochent meteen ook de leesbaarheid ervan, want lezen is vertalen’. En inderdaad, de afgelopen jaren hebben we bij de vertaalwedstrijden gezien hoe ook erg lastige vertaalproblemen op een elegante manier werden opgelost. Hoe perfect leesbare Nederlandse teksten ontstonden die in hoge mate als equivalent van hun Russische brontekst konden worden beschouwd.

Dit jaar kozen we voor Vladimir Sorokin, die bekend staat om zijn postmodernistische teksten met veelvuldige intertekstuele verwijzingen en parodieën op diverse bekende schrijvers en schrijfstijlen. Met andere woorden, een relatief moeilijk ‘leesbare’ auteur, althans voor westerse lezers die niet zijn opgegroeid met de Russische literaire en culturele canon.

De intussen 65-jarige Sorokin geldt al sinds de jaren tachtig als het *enfant terrible* van de Russische literatuur. Typisch voor zijn boeken is het doorbreken van taboes, onder meer in de vorm van expliciet seksuele of gewelddadige scènes, maar ook het doorbreken van verwachtingspatronen: een tekst die als een klassieke roman lijkt te beginnen, kan onverhoeds omslaan in een horrorverhaal waarin vulgarismen niet worden geschuwd. In Sorokins trilogie onder de toepasselijke titel ‘Трилогия’ zijn de scherpe kantjes van zijn vroegere werk misschien verdwenen, maar de overgangen tussen diverse genres en registers, evenals de wisselwerking tussen werkelijkheid en fantasmagorie, zijn gebleven. Voor de vertaalwedstrijd bogen de kandidaten zich over de eerste 456 woorden van de roman ‘Путь Бро’ uit 2004. Opvallend genoeg is deze roman het eerste deel van de trilogie, of meer bepaald de *prequel* van de roman ‘Лёд’, die twee jaar eerder was verschenen. Het laatstgenoemde boek is tot nog toe het enige deel van de trilogie dat in het Nederlands is vertaald. Misschien is de toekomstige vertaler van ‘Путь Бро’ en van het laatste deel, ‘23 000’ (uit 2006), wel één van de dertien kandidaten die aan deze wedstrijd hebben deelgenomen!

De ‘Bro’ in de *prequel* is Aleksandr Snegirjov, het eerste lid van een mysterieus genootschap, de Broederschap van het Licht. De 22 999 overige leden zijn in een diepe slaap verzonken. Bro ontdekt het wonderbaarlijke ijs dat als kop van een hamer kan worden gebruikt om de medebroeders uit hun slaap te wekken. Dat zijn gebeurtenissen die zich echter pas halverwege de roman voordoen. Waar het verhaal mee begint – en waar de hier aanwezige vertalers mee hebben kennisgemaakt – is een nogal ‘klassieke’ start van een roman, meer bepaald een beschrijving van de afkomst, geboorte en kindertijd van de protagonist. Op deze eerste pagina’s is de roman nog niet op dreef en is van de overgang naar het *fantasy*-genre nog geen sprake. Dat je als vertaler het vervolg van de roman nog niet kent, is wellicht een beperking, maar het betekent niet per se dat de moeilijkheidsgraad van de vertaling erdoor wordt verhoogd. Zeker, de sneeuw- en ijsmotieven blijken al vanaf bladzijde één aanwezig, bijvoorbeeld in de naam Snegirjov (met een bijkomende knipoog, want ‘снегирь’ is net als ‘сопка’ – waarvan de naam Sorokin zomaar afgeleid zou kunnen zijn – een vogelnaam: goudvink tegenover ekster). Daarnaast is er sprake van winters met veel sneeuw en lijken de

keiharde, sneeuwwitte suikerbroden een voorafspiegeling van de koppen van de ijshamers (allebei heten ze in het Russisch ‘головки’). Voor de vertaling van het fragment maakt dit echter weinig uit. Van groter belang is de stijl van de verteller – tegelijk de protagonist – die in 1908 geboren is en refereert aan een werkelijkheid die zich voor de revolutie afspeelt. Het gevaar van anachronismen ligt dus op de loer. De meest succesvolle vertalingen waren dan ook die met een enigszins ‘tijdloos’ taalgebruik, al mocht dat taalgebruik ook weer niet kleurloos zijn, om het expressieve karakter van de tekst niet te schaden.

Zo bevatten de eerste paragrafen van ‘Путь Бро’ interessante beeldspraak. Het landgoed van Aleksandrs vader dateert uit de ‘троглодитова эра’, het ‘holbewonerstijdperk’ van de suikerindustrie. Eén vertaler opteerde hier voor een hyponiem, met andere woorden een meer specifieke term – meer bepaald ‘het Neanderthalische tijdperk’. De meeste anderen gebruikten juist een algemener woord: zo kwamen we twee keer ‘stenen tijdperk’ tegen, twee keer ‘prehistorie’ en éénmaal ‘oertijd’. De opvallendste keuze was die van de vertaler die er ‘de suiker-wildwest’ van maakte: goed gevonden, maar misschien niet helemaal passend in de context van het gouvernement Charkov, waar het landgoed zich bevindt.

En wat te doen met de uitdrukking ‘страна хохляцких мух’? ‘Chochól’ is een pejoratieve benaming voor Oekraïeners. Zoveel is duidelijk, alleen hebben we hier in het Nederlands geen equivalent voor. Als vertaler kun je ‘exotiserend’ te werk gegaan: dat deed de deelnemer die ‘het land van de chocholvliegen’ schreef. Hij of zij had dan weer wel een voetnoot nodig om de term uit te leggen. Wat enigszins in de buurt komt, zijn de vertalingen ‘land van de kozakvlieg’ en ‘land van de kozakenvliegen’. De connotatie met Oekraïne is hier zeker aanwezig, zij het zonder de negatieve bijklank en het is maar de vraag of dat kwartje bij de Nederlandse lezer valt. Ook ‘Klein-Russische vliegen’ zijn we tegengekomen, een equivalent dat voor Nederlandse lezers misschien toch niet helemaal herkenbaar is. Lastig dus, die culturele realia waartoe ook de ‘chochol’ behoort. Toch hoeven we zeker niet van onvertaalbaarheid te gewagen. Het probleem kan relatief eenvoudig worden opgelost als je het pejoratieve aspect door middel van een bijkomend adjectief weergeeft. Drie vertalers hebben dat gedaan, en zo komen we onder meer op ‘die verdomde Oekraïense vliegen’ en ‘die verrekte Oekraïense vliegen hier’. Het meest expressief is ‘Land van vieze vette Oekraïense vliegen’, zowaar een zesvoetige trochee met fraaie alliteratie.

Zo kunnen we nog heel wat voorbeelden van geslaagde vertalingen noemen, maar het wordt tijd dat we de naam van de winnaar onthullen. Vanzelfsprekend werden ook dit jaar alle inzendingen anoniem beoordeeld en tot op dit moment weet de jury nog altijd niet wie de mysterieuze ‘nummer 6’ is die als winnaar uit de bus kwam. Maar laten we met een kleine omweg te werk gaan en eerst drie vertalers noemen die volgens ons een bijzondere vermelding verdienen.

De vertalers 10 en 12 waren de enigen die in de tekst van Sorokin een tegenstrijdigheid opmerkten die de juryleden aanvankelijk ontgaan was: de openingszin vermeldt dat de protagonist in het zuiden van het gouvernement Charkov geboren is, maar in de volgende zin lezen we dat zijn geboorteplaats in de buurt van St-Petersburg ligt. Beide vertalers signaleerden dit in een voetnoot, waarbij ze aangaven dat in een andere versie van de tekst deze inconsistentie niet voorkomt. Bij vertaler 12 waardeerden we onder meer ook het weloverwogen gebruik van de voltooid verleden tijd, iets wat niet vanzelfsprekend is omdat het moderne Russisch geen plusquamperfectum heeft. Vertaler 10 leverde een heel mooie vertaling van de zin ‘Ты родился легко и весил как доношенный ребенок’: dit werd ‘Je was in een zucht geboren en woog zoveel als een voldragen kind’.

De nummers 10 en 12 zijn respectievelijk: Ad Winnubst en Gretske de Haan.

Inzending nummer 7 valt op door een aantal creatieve vondsten. Het vertaalplezier is voelbaar in deze Nederlandse tekst, waar de net genoemde geboorte van de protagonist ‘van een leien dakje’ liep – een idiomatisch equivalent waarover de meningen bij de jury overigens verdeeld waren. Mooi zijn niet alleen de ‘verrekte vliegen’ in deze vertaling, maar ook de keuze voor ‘bunder’ als equivalent van het Russische ‘десятина’. Net als de desjatie is een bunder ongeveer gelijk aan een hectare, maar hij heeft dezelfde archaïsche connotatie als het woord in de brontekst. De namen in de laatste paragraaf werden door deze vertaler genaturaliseerd: ‘Sasjenka’ werd ‘Sander’ en ‘Sjoera’ veranderde in ‘Sanneman’. Goed gevonden, al vroegen we ons af of ‘Lexy’ wel past bij een verhaal dat zich aan het begin van de twintigste eeuw afspeelt.

De auteur van deze vermeldenswaardige vertaling is: Seijo Epema.

Toch was er één vertaling die de jury zonder veel discussie als de meest geslaagde kon aanduiden, en dat was dus nummer 6. Het gaat om een bijzonder soepele maar tegelijk brontekstgetrouwe versie, waarbij de kwaliteit van de vertaling goed zichtbaar is in de details. Zo is er de bedrieglijk eenvoudige zinsnede ‘Имение в Басанцах отец выстроил сам’. Het probleem is dat je in het Nederlands geen landgoed kunt ‘bouwen’. Nummer 6 maakt er daarom ‘het landhuis in Basantsy’ van, en dat is een heel goede oplossing. Over het landgoed in Vaskelovo zegt de protagonist ‘Именно в нем мне суждено было появиться на свет’. Het typeert de stijl van het begin van Sorokins roman, maar een letterlijke vertaling zou in het Nederlands onvermijdelijk een stroeve uitdrukking opleveren. Vertaler 6 maakt de zin lichter, zonder iets aan de betekenis te veranderen, namelijk ‘Daar zag ik het levenslicht’. Ook de zin ‘Mijn geboorte diende zich te vroeg aan’ is mooi in al zijn eenvoud. Met name de moeilijkste, enigszins technische alinea waarin de suikerbroden of suikerkegels worden beschreven, is prachtig vertaald. Dat kunt u overigens zo meteen zelf horen, want graag nodigen wij de vertaler nu uit om haar of zijn Nederlandse versie van Sorokins tekst ten gehore te brengen.

De winnende vertaling is van de hand van het vertalersduo Jos Moortgat en Titia Vuyk.